

Nordmannsgran fra Grusien

- for meget "røvere og soldater" og for lidt åbenhed og gennemsigtighed

Af Børge Klemmensen, Frost Frø ApS

I Pyntegrøntsektionens medlemsskare har vi mærket et stort behov for information om, hvad der sker på Nordmannsgranfrøområdet. På baggrund af dette ønske om information bringer vi denne artikel. Den er skrevet af cand. jur. Børge Klemmensen, der er bestyrelsesformand i frøfirmaet FROST FRØ APS.

De seneste års tilbagevendende *mummespil* om nordmannsgranfrøet fra Grusien er på sit højeste, medens dette skrives. Det er muligt af kombinationen af de store økonomiske interesser, der i vores del af verden er bundet til NGR, og de store omvæltninger i den nu opløste Sovjetunion, der særligt i Grusiens tilfælde endnu ikke har ført til en bæredygtig politisk afklaring. Det blev på sørgeligste vis understreget af borgerkrigen fra december til januar. Grusien er derfor stadig ret lukket, - bl.a. har republikken som den sidste af de tidligere Sovjetrepublikker først opnået diplomatisk anerkendelse fra vesten, inklusive Danmark, her i sidste halvdel af marts 1992.

Men fordi noget er muligt og til at forklare, er det jo hermed *ikke sagt, at vi skal acceptere det eller, at det behøvede at være på denne måde.*

De økonomiske interesser i NGR i Vest-Europa og ikke mindst i Danmark understreges af endnu et rekordår for pyntegrøntet, både juletræerne og klippegrøntet, og NGR-juletræerne står for langt den største del af den danske omsætning. Eksporten af NGR træer udgjorde ca. 350 mio. kr. af den totale pyntegrønteksport på ca. 600 mio. kr. Lægger vi hjemmemarkedet til udgør NGR træerne ca. 400 mio. kr. Hertil kommer NGR klippegrøntet. NGR produkterne betyder meget for dækningsbidraget i skovbruget og er derfor af stor betydning for en del landmænd og andre dyrkere.

Den danske succes har skærpet interessen i flere europæiske lande for at dyrke NGR-juletræer. De har dog endnu en god del vej tilbage, før de kan præstere mængder, der virkelig kan mærkes.

Både vores stærke stilling på det europæiske marked og den skærpede konkurrence, der er undervejs på flere af delmarkerne, understreger behovet for fortsat produktudvikling i Danmark for at holde det forspring, vi klart har i dag. Det gæl-

der dyrkningsmetoder, produktdifferentiering og markedsføring.

Men det gælder så sandelig også *formeringsmateriale*, der for NGR er identisk med frøet, og *et meget vigtigt element i denne produktudvikling.*

NGR er som bekendt ikke naturligt forekommende her i landet, og de *domesticerede, frøstættende bevoksninger er få og små.* De dækker vel 5 - 10% af den efterspurte frømængde, og det vil ikke ændre sig væsentligt foreløbigt.

Vi er altså henvist til *alt væsentligt at importere frømateriale til denne vigtige del af dansk skovbrug.* Vi får herved, på den anden side, mulighed for at trække på de naturlige forekomster.

NGR's naturlige udbredelse er rundt om den østlige halvdel af Sortehavet, dvs. Tyrkiet på den sydlige side, Republikken Grusien i den østlige ende og lidt af nordsiden og Republikken Rusland på resten af nordsiden. Der er både *mellem* disse 3 væsentlige områder og igen *indenfor* disse områder dannet naturlige NGR-racer(1). Der er altså tale om geografisk afgrænsede, NGR-racer med særpræg mellem regioner og indenfor regionerne hver for sig. Det giver en række muligheder for at finde egnet frømateriale.

I den Tyrkiske del kender vi racer som *Artvin*, opdelt i bl.a. Savsat Papart og Kirazlidere, og *Giresun*. I den russiske del er racer som *Krasnodar*, *Apseronsk*, *Krasnaja Poljana* og *Archyz* blandt de kendte her i landet.

AMBROLAURI og BORSHOMI skal præciseres

Interessen har imidlertid længe været fokuseret på den Grusinske del af udbredelsesområdet. Her befinder sig racerne AMBROLAURI, der ligger i republikkens nordlige halvdel, nord for Rion-floden og op mod Kaukasusmassivet og BORSHOMI, der ligger i den sydlige halvdel, syd for Rion-floden. Det er disse to racer, der

efterspørges i dag, med AMBROLAURI som den klart mest efterspurte.

Baggrunden for denne placering af disse to racer er naturligvis erfaringerne, især fra 70'erne og til i dag. Deres større produktivitet, både med hensyn til anvendelse som juletræ og til klipning, blev dokumenteret i forsøget med russiske nordmannsgranprovenienser (russerserien), anlagt i midten af 60'erne. At AMBROLAURI så er blevet den mest efterspurte beror formentlig på en blanding af tilfældighed og relativ tilgængelighed, hvor AMBROLAURI har den største bevoksning.

Med betegnelserne AMBROLAURI og BORSHOMI er vi kommet ned på lokalt afgrænsede racer, men der er stadig tale om meget store lokaliteter, der har underopdelinger; BORSHOMI har således 2 klart adskilte bevoksninger, der befinder sig 40-50 km. fra hinanden. For AMBROLAURI er der også flere underopdelinger; og ét stort, sammenhængende område, der oftest i sin helhed betegnes AMBROLAURI/TLugi er meget stort, måske helt op til 5000 ha.

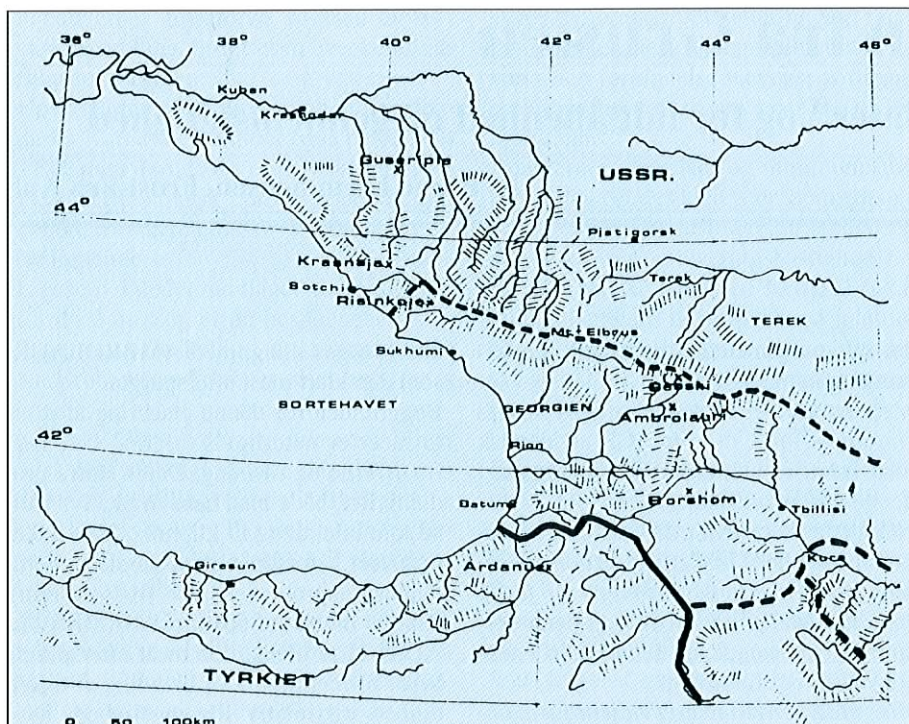
Vi må derfor muligvis tale om forskellige racer indenfor AMBROLAURI og BORSHOMI, og vi må *ihvertfald opdele dem i forskellige provenienser, brugt som udtryk for den helt præcise stedlige oprindelse for det frø, vi en konkret situation står med, indenfor disse to mest efterspurte racer.* Vil vi drage den fulde fordel af at udnytte frømateriale fra naturligt forekommende NGR-bevoksninger, må vi være i stand til at angive proveniensen meget præcist. Det er forudsætningen for at vælge proveniens til det voksested, man står med, og *mere praktisk, forudsætningen for at kunne vende tilbage til frøkilden i forlængelse af forsøg og storskala erfaringer.*

Hvor ønskelig den end er af andre grunde, så giver den liberalisering af økonomien og den større frihed til privat initiativ, der også har taget sin begyndelse i Grusien, en række problemer netop med hensyn til det helt afgørende punkt i spørgsmålet om frømateriale, - *fuld eller stor sikkerhed for præcis oprindelsesdeklaration.*

Proveniensusikkerhed

Indtil sæson 1989 var der fuld central kontrol med førindsamling og frøeksport fra

1: NGR er udspaltet i naturlige racer som tilpasning til forskelle i vækstbetingelser (især klimatiske). Der findes ingen klar opdeling af NGR's naturlige udbredelsesområde til racer, og en sådan besværliggøres i øvrigt af, at overgangene mellem racerne er glidende. Dog er en opdeling i tyrkisk og russisk race meget brugt i praksis.

Figur 1: Den vestlige del af Kaukasusområdet. Den fuldtoptrukne linie angiver grænsen mellem Tyrkiet og Sovjetunionen, mens den stiplede linie angiver grænsen mellem Georgien og andre delstater. Let bearbejdet efter kort fra Det første Forsøgsvæsen, Bind 39 side 369.

hele Sovjetunionen og dermed også fra Grusien. Selvom nogle mængder evt. ikke gik gennem de centrale "hænder" i Moskva, var der kontrol med aktiviteterne på republikniveau. Leverancerne var meget ujævne og det var ofte meget vanskeligt af få NGR-frø. Det skyldtes ikke mangel på frø, men mangel på organisation af og (økonomisk) tilskyndelse til at indsamle frøet. Efter det for mig foreliggende foregik frøindsamlingen på bestemte og ret begrænsede udsnit af de NGR-bevoksninger, der gav frø. Det var således tilfældet for AMBROLAURI/Tlugi.

Delvist i sæson 1989 og klart i sæsonerne 90 og 91 gik denne kontrol med indsamling og eksport fløjten. NGR var det "brune guld" og oplagt for skovdistrikter, kolhoser og andre med tilknytning til skovbruget at satse på. Hvis man får modværdien af 10-20 USD pr. måned i løn, så er 100 USD for et kilo frø en svimlende sum. Allehånde "handelsfolk" sluttede sig til og skummede vel samtidig fløden, og der opstod forskellige "kooperativer" som den organisationsform, den begyndende liberalisering af økonomien accepterede, ligesom gamle statslige handels- og eksportstrukturer kom på banen i ny skikkelse og/eller på nye områder.

Al denne aktivitet, som det ikke tilkommer os at dømme om endsige *fordømme*, betyder *for det første* at der blev samlet langt mere frø ind, *både* i 1990 og i 1991, end tidligere, *både* i AMBROLAURI og i BORSHOMI. Ingen kender vel tallene

helt præcist, men skal vi dømme på de partier, der udbydes som AMBROLAURI og BORSHOMI i denne vinter, er der tale om 3 til 4 gange så meget indsamlet frø som tidligere i hver af disse racer.

Det betyder *for det andet*, at der på disse racer blev samlet ind på lokaliteter indenfor bevoksningerne, hvor der ikke normalt, - og i en række tilfælde aldrig før -, var blevet samlet frø. Der er derfor al mulig grund til at regne med, at de provenienser af AMBROLAURI og BORSHOMI, vi i dag præsenteres for, samlet ind af de nye organisationer og grupper, ikke er identisk, d.v.s. ikke er samlet ind på det samme geografiske område, som det frø, vi modtog før 1989. Det betyder, at vi ikke kan være sikre på, at erfaringerne, der er høstet med disse provenienser, helt tilbage til *Russerserien*, har gyldighed for en del af de provenienser, vi præsenteres for i dag.

Hvordan det præcist forholder sig med denne del af liberaliseringens virkninger, må vi vente med at få svar på, da dette frø i alt væsentligt endnu befinder sig i planteskolerne som 1/0 og 2/0 sammen med det frø, der er på vej i jorden i dette forår. Dertil kommer, at de *positive* erfaringer, der så måtte blive høstet med disse AMBROLAURI og BORSHOMI provenienser, ikke vil kunne følges op og omsættes i præcise proveniensreferencer eller geografiske oprindelsesangivelser for nye leverancer, når erfaringerne er gjort op. Der er simpelthen ikke pålidelige oplysninger

til rådighed om, hvor frøet præcist er samlet, - ja, i mange tilfælde end ikke oplysninger om *hvem*, der har samlet frøet og *hvem*, der har eksporteret det. Dermed glipper en afgørende pointe i at anvende naturligt forekommende materiale med de produktivetsgevinster, det kan give, ligesom erfaringsopsamlingen i det hele taget mister mening.

Men udsigten til store og hurtige penge på NGR-frøet har naturligvis ført til, at der også samles frø ind på en række bevoksninger *udenfor* AMBROLAURI og BORSHOMI, herunder på bevoksninger, - og dermed racer -, der aldrig tidligere var hørt om eller eksporteret fra.

I Grusien er der således samlet ret store mængder i området syd-vest for BORSHOMI, ned mod den tyrkiske grænse. Området udgør det autonome område *Adsjarien*, og byen/skovdistriktet er **XULO** eller **KHULO**. Det samme er sket i området nord-vest for AMBROLAURI, der går over i det autonome område *Abkhasien*, der udfylder området mellem Storehavets nordside og grænsen til Rusland på toppen af Kaukasus-bjergkammen.

I Rusland er der tillige samlet store mængder i de tidligere nævnte områder som Krasnodar og Apseronsk, der er kendte her i landet fra tidligere, og Krasnodar indgik i *Russerserien*. Den viste sig dog at give et ret lavt udbytte.

Også på disse mere eller mindre velkendte eller helt ukendte racer samles der frø ind af både nye og velkendte organisationer. Vi har dermed det samme problem her som med AMBROLAURI og BORSHOMI. Det vil ofte være helt umuligt at spore frøet tilbage, endsige finde dem, der har samlet det og eksporteret det.

Indtil nu har jeg forudsat, at alle oplysninger i dokumenter og i korrespondance om race og proveniens er korrekt angivet, omend, som nævnt, med stor mangel på præcision. Den relativt store frø-omsætning, der er i NGR-frøet, frister naturligvis svage og grådige sjæle, ikke blot i de tidligere sovjet-republikker, men også blandt forskellige former for aftagere og formidlere her i Vest-europa. NGR-omsætningen i Europa, og dermed indtil videre reelt hele NGR-omsætningen, er vel på mellem 15 og 20 mio. DKK. En omsætning af den størrelse, der med de mange nye "special-forhandlere" er fordelt på ganske mange, burde vel i vore dage ikke give anledning til det helt store hysteri. Det har det ikke desto mindre gjort de seneste par år, og det vil nok vare ved lidt endnu.

De store fortjenester, der kunne være tidligere med de stærkt svingende forsyninger og monopolagtige forbindelser til frøkanalerne, er en saga blot, og med de nu meget store, - ja, alt for rigelige -, for-

syninger på markedet, vil det være svært overhovedet at sikre et normalt dækningsbidrag. Den vanskelige afsætningsituation, der allerede har betydet store tab for en del "lykkejægere" både på den grusinske og den europæiske side og kundernes hastigt voksende krav til deres leverandører om sikkerhed for rigtigheden af proveniens og gennemsigtighed og åbenhed om relationerne til de grusinske producenter vil luge ud blandt aktørerne på markedet.

Selv med en sådan forventelig udvikling vil der altid være risiko for svindel med frøet, da det ikke er muligt med sikkerhed at afgøre oprindelsen ved at teste frøet, sådan som teknologien er udviklet. Og det vil tillige være både dyrt og besværligt. Frøekøb er i almindelighed en tillidssag, men der er næppe noget andet område, hvor *kunden er ladet så totalt i stikken i dag, som netop tilfældet er for det importerede NGR*. Det er både urimeligt og unødvendigt. Det er muligt at gøre dette område ganske gennemsigtigt ved at insistere på ganske få forhold, der også indgår i dansk herkomstdokumentation.

Ønskelige dokumenter

Det ene er et sæt af standarddokumenter, der udfærdiges efterhånden fra indsamling til afsendelse og ledsager frøet hele vejen.

Det andet er klar identifikation af de virksomheder, organisationer og myndigheder, der indsamler og eksporterer frøet. Deres originale stempel skal være på de ovennævnte papirer.

Og grundlaget for en sådan forstærket indsats er bestemt til stede. Sættet af dokumenter, der traditionelt er blevet anvendt i Grusinsk (og hele det sovjetiske) skovbrug er følgende:

passport, der er nummereret og udfyldes af den organisation, der står for indsamlingen af frøet,

kvalitetscertifikat, der er nummereret og udfærdiges af det laboratorium, der foretager test af frøprøverne (400 gr. af hver 100 kg. frø), og med reference til passport'et for det pågældende parti med angivelse af dets nummer,

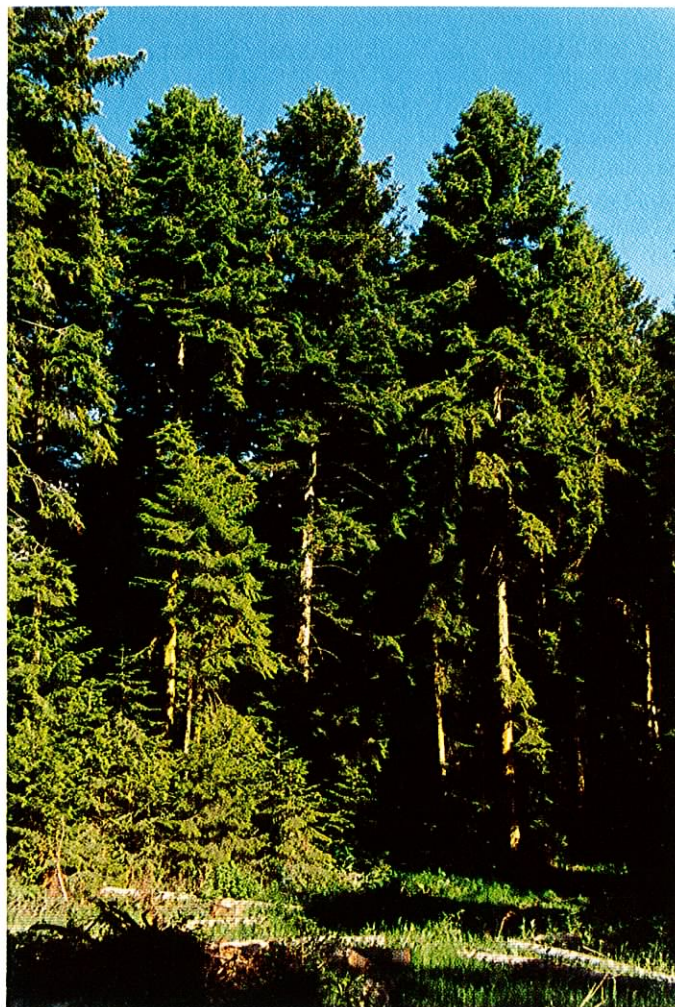
etiketten, der sidder udenpå og tillige ofte ligger indeni/sidder på inderste lag af en dobbeltsæk og udfyldes af den eksporterende organisation med angivelse af vægt og parti og med henvisning til passport- og kvalitetsbevisnummer.

Det kan og bør være et krav ved certificeringen, at disse dokumenter, der som sagt er særdeles velkendte og mulige at få fat i som formularer for alle, er til stede og udfyldt, i det væsentlige, korrekt.

Check på eksportøren

Identifikationen af de udførende organisa-

Figur 2: Nordmannsgran fra Borshomi Skovdistrikt. Juni 1991.

tioner sikres ved, at *dokumenterne er stemplede med originalt og tydeligt og læsbart stempel* af de(n) organisation(er), der står for indsamling (passport) og for eksporten/afsendelsen (kvalitetsbevis og etikette). Det kan være samme organisation, som tilfældet er for GRUSLECCEM, eller forskellige organisationer, f.eks. et skovdistrikt og et eksportselskab. Er stemplets tekst/navneangivelse på russisk eller på grusinsk, må den, der præsenterer det med henblik på certificering, vedlægge en autoriseret oversættelse.

Hermed får man ved behandlingen af certificeringen mulighed for at identificere de organisationer eller firmaer i Grusien, der har samlet og afsendt frøet.

Det skaber så igen mulighed for, hvis det skønnes rimeligt i det enkelte tilfælde, at søge pågældende organisation verificeret i Grusien med hensyn til eksistens, ejerkreds/tilhørsforhold og forretningsområder. Denne *verificering* skal ikke indebære noget krav om, at den pågældende organisation er *godkendt* af regeringen eller anden myndighed til at indsamle og/eller eksportere abies nordmanniana frø, blot dens eksistens og karakter, så dens troværdighed i relation til certificering på grundlag af de medsendte dokumenter kan bedømmes. Denne verificering kan

foretages via den sovjetiske ambassade her i landet og/eller via den danske i Moskva. Denne verificering kan finde sted efterfølgende, d.v.s. efter certificeringen, idet en viden om, at sådanne verificeringer kan og vil blive iværksat vil have den nødvendige disciplinerende effekt.

Udover de nævnt dokumenter (og et muligt sundhedsbevis i visse tilfælde) kommer sovjetisk frø traditionelt ledsaget også af "Certificate of Origin", der ikke udstedes af myndigheder eller organisationer med tilknytning til skovbruget eller eksportørerne, men derimod af en afdeling af det sovjetiske handelskammer, "Chamber of Industry and Commerce". Med dette attesteres, at varen *stammer fra Sovjetunionen / republikken Grusien / Rusland som angivet i certifikatet*. Samtidig fremgår det af certifikatet, med hvilken transportør (skib, bane etc.) frøet er sendt til modtageren i udlandet.

Med disse krav til dokumentation af frøet og identifikation af aktørerne, der begge er velkendte fra og var sædvanlige i det sovjetiske forstvæsen, får vi en række nødvendige oplysninger om frøets herkomst, som det er muligt at søge yderligere præciseret, hvis det ønskes.

Dertil står *frøkunden, f.eks. en dansk planteskole, med reelle og sammenlignelige*

oplysninger, der ikke forudsætter at man tager et kursus i russisk eller leger privatdetektiver for at kunne følge med i, hvad der foregår. På den måde forebygges evt. snyderi med både papirer og frø. Det bliver vanskeligere at gennemføre og fremfor alt mulig at optræfle ved check.

En sådan fremgangsmåde vil fremskynde den "udligningsproces", der er i gang blandt både grusinske og vesteuropæiske lykkeriddere i NGR-frø, men som bør gennemføres hurtigst muligt af hensyn til, i første række, at sikre den danske konkurrencefordel på pyntegrøntmarkedet i Europa. Den er truet af usikker frøkvalitet.

Frost Frø's målsætning og politik

Vi har i FROST FRØ konsekvent arbejdet på, at disse ganske enkle og realiserbare procedurer blev gjort til den almindelige regel i forbindelse med import af NGR-frø. Som det er planteskoler og andre bekendt har der ikke just været trængsel af frøselgere bag disse bestræbelser. Men det er den vej, vi skal. Der er ikke andre holdbare løsninger, hverken på kort eller langt sigt.

Udspillet fra Plantedirektoratet i december til kravene til certificeringen af importeret NGR-frø i år trak meget i den retning, jeg her har peget på. Det skal blive spændende at få et overblik over, hvordan det så rent faktisk er gået. Vi vil derfor rette henvendelse til Plantedirektoratet, når arbejdet med årets import er færdigt, og anmode om en redegørelse for det grundlag i form af dokumenter og andre oplysninger, de i år har anvendt og accepteret som grundlag for udstedelsen af certifikaterne. I den forbindelse skal det også blive interessant at erfare, hvorledes opdeling i oprindelsesbeviset er blevet praktiseret. Det blev jo annonceret, at "avlssted" ikke ville blive *certificeret*, men oplysninger herom alene givet i rubrikken "andre oplysninger". Certificeringen omfatter herefter alene, at frøet, i givet fald, kommer fra Grusien.

I FROST FRØ betragter vi de angivne procedurer som absolut nødvendige og et meget gavnligt første skridt, hvis de blev gjort generelle. Men de er ikke tilstrækkelige til den herkomstdokumentation, der helt præcist fastlægger plukkestedet. Hertil kræves et tæt og langsigtet samarbejde med erfarne forstfolk på flere niveauer i Grusien. I dette samarbejde må også spørgsmålet om håndtering af frøet fra plukning til endelig levering indgå for at sikre optimal kvalitet.

Vi har, som vi åbent har meddelt gennem hele sæsonen, *etableret et sådant, bredt samarbejde med GRUSLECCEM (der er en forkortelse, der direkte oversat betyder "grusinsk skovfrø")*. GRUSLECCEM er republikkens skovfrøcentral og har til op-

gave dels at indsamle og formidle skovfrø indenfor det Grusinske skovbrug og dels at stå for eksport af frø til andre republikker og til verden udenfor, herunder til Vest-Europa. Vi har derfor fået vores NGR-frø leveret fra GRUSLECCEM. Indtil omvæltningerne i Sovjet, stod GRUSLECCEM for al eksport, der foregik over unionens handelsselskaber for skovfrø i Moskva, i de senere år primært SOJUZVNESHLES.

Vores russiske joint venture firma, *AGBINANA*; der har kontor i Moskva, indgår naturligtvis i samarbejdet med GRUSLECCEM. Folk fra AGBINA har således fulgt arbejdet med frøet helt fra efteråret og har ansvaret for transporten af frøet fra Grusien til Børkop. Denne transportopgave har været en meget vanskelig og tidsrøvende sag i år på grund af de voldsomme begivenheder i Grusien og til sidst blev det hele yderligere besværliggjort af mængder af sne.

Målet med samarbejdet med GRUSLEC-

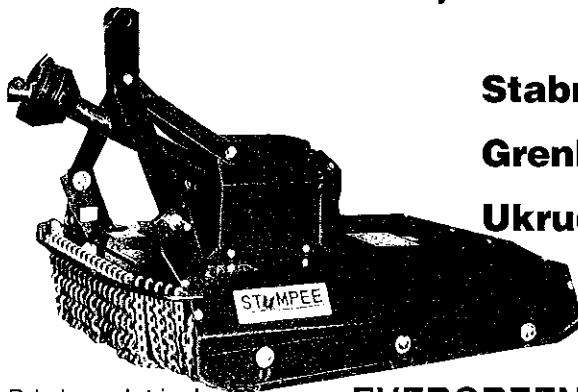
CEM er at få *stadigt bedre grusinsk frømateriale hjem til vore kunder*, og heri ligger tillige et bidrag til udviklingen af Grusiens skovbrug. Det er et bidrag, som vi er meget glade for at få lov at give, og vi har allerede inddraget danske eksperter til hjælp med denne opgave.

Dertil vil samarbejdet betyde løbende oplysninger om udviklingen i Grusiens skovbrug og forholdene på NGR-området. Disse oplysninger vil vi formidle videre til alle interesserede, bl.a. gennem vores "FRØ - INFO" og her i PS NÅLED-RYS og andre fagblade.

Endelig vil samarbejdet betyde, at folkene fra GRUSLECCEM vil besøge FROST FRØ med jævne mellemrum. Det giver os mulighed for at arrangere møder eller besøg, så vor kunder og andre interesserede fra planteskoler og skovbrug kan træffe dem og selv stille spørgsmål til og diskutere med dem. Vi venter således besøg fra GRUSLECCEM her i første halvdel af maj.

STAMPEE

**Kompakt stabrydder/grenknuser,
robust konstrueret til mindre
traktorer 17-45 HK. Arbejdsbredde ca. 1 m.**

**Stabryddning
Grenknusning
Ukrudtsslåning**

Pris komplet incl.:
Kraftoverføringsaksel.
3 sæt blade.

22.800,-
Excl. Moms.

EVERGREEN FARM CO.

Nymarksgyden 48
5474 Veflinge
Tlf. 64 80 12 75